

Акмеологічна компетентність майбутніх фахівців пожежної безпеки: теоретико-практичний аспект

А. О. Майборода

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, м. Черкаси, Україна

Paper received 25.11.15; Accepted for publication 02.11.15.

Анотація. У статті висвітлено позиції автора щодо необхідності формування у майбутніх фахівців пожежної безпеки в процесі навчання у вищому навчальному закладі такого виду професійної компетентності як акмеологічна. Зазначено, що вона відображає сформованість акмеологічних мотивів, цінностей, знань, умінь, навичок, важливих особистісно-професійних якостей. Представлено наявні результати сформованості основних показників такої компетентності у курсантів. Визначено труднощі та алгоритм формування акмеологічної компетентності курсантів.

Ключові слова: професійна компетентність, акмеологія, акмеологічна компетентність, майбутній фахівець пожежної безпеки, вищий навчальний заклад

Майбутні фахівці пожежної безпеки опановують одну з небезпечних професій, що спрямована на виконання рятувальних робіт, пов'язаних із природними катастрофами, ліквідацією наслідків пожеж, аварій, які останнім часом набувають все більшої складності. Виконання професійних обов'язків вимагає від них: відповідальності за себе, за власні дії, за життя та дії підлеглих, за життя і безпеку людей, які потребують допомоги; вольових зусиль необхідних для збереження безпеки оточуючого середовища; оперативності у прийнятті рішень; постійного розширення знань щодо дії наслідків, супроводжуваних пожежі факторів та нових способів пожежогасіння; вмиле володіння технічними засобами, спеціальною технікою, обладнанням. Будь-яке неправильне рішення може загрожувати життю як самого фахівця, так і тих, хто знаходиться поруч, а результативність їхньої діяльності залежить, і від особистісних властивостей, і від важливих якостей набутих у професійній діяльності. Зазначене підтверджує необхідність цілеспрямованого розвитку акмеологічної компетентності курсантів, яка сприятиме забезпеченню необхідного рівня: спеціальних знань із педагогіки, психології, акмеології; спеціальних умінь (швидко реагувати та приймати рішення, брати на себе відповідальність, саморозвиток та самовдосконалення).

Питання вивчення професійної компетентності майбутніх фахівців, її видів залишається і нині актуальним у сучасній педагогічній науці. Багато в чому вони перетинаються з проблематикою нової і перспективної науки – акмеології, що вивчає саме «майстерність і культивування її вершинних акме-форм», спрямованість на досягнення вершин розвитку. Ця наука, вперше окреслює наступні науково-методологічні принципи: «сходження розвитку людини, як особистості так і суб'єкта діяльності»; «домірність соціальних і життєвих змін із особистісними і суб'єктивними властивостями людини»; «самоуправління та самореалізація особистості для досягнення домірності власних якостей у надскладному соціумі»; «розгляд об'єктивних і суб'єктивних умов розвитку індивідуальності людини поза заданих установок» [3]. Беручи за основу результати досліджень А. Деркача [3], В. Зазикіна [3], С. Макарова [5], В. Соф'їної [6] та ін. з проблеми акмеологічної методології; С. Волкової [2], А. Субачової [3] та ін. із питань впливу акмеологічних чинників на формування професійних якостей майбутніх фахівців пожежної безпеки, вважаємо, що підготовка професійно компетентного

фахівця у вищому навчальному закладі має передбачати розвиток акмеологічної компетентності, проте, тема формування акмеологічної компетентності курсантів – майбутніх фахівців пожежної безпеки не була предметом спеціального дослідження. Актуальність вивчення даної проблеми також посилюється низкою існуючих суперечностей: між сучасними вимогами до професійної підготовки майбутнього фахівця пожежної безпеки та недостатнім використанням здобутків акмеології у вищому навчальному закладі; між існуючими сучасними вимогами до професійної діяльності до таких фахівців і низьким рівнем сформованості у них сукупності акмеологічних якостей і умінь та не розробленістю педагогічного алгоритму їх формування.

Мета статті полягає у вивченні та обґрунтуванні основних акмеологічних характеристик майбутніх фахівців пожежної безпеки, які потребують цілеспрямованого формування у процесі професійної підготовки, що здійснюється у вищому навчальному закладі.

Поставлена мета спонукала нас до вивчення основних показників акмеологічної компетентності курсантів перших і п'ятих курсів навчального закладу, який готує майбутніх фахівців пожежної безпеки.

Перший крок роботи передбачав констатацію наявного стану показників даної якості у досліджуваних. Це здійснювалось за використання низки методів дослідження (прямого та опосередкованого спостережень, порівняння одержаних даних, опитувань – анкетування, інтерв'ювання, бесід; психологічних методик і тестів для вивчення окремих характеристик). Для проведення експериментальної роботи було розроблено анкету; опитувальники з вивчення акмеологічних мотивів, знань, умінь, навичок, особистісно-професійних якостей. Другий крок – аналіз умов вищого навчального закладу, які супроводжують процес розвитку акмеологічної компетентності курсантів та виявлення проблем, які утруднюють даний процес. Третій крок передбачав вивчення освітніх і кваліфікаційних вимог до сучасного фахівця пожежної безпеки; виокремлення важливих професійних компетентностей, якими він має оволодіти у процесі підготовки. Четвертий крок – розробку алгоритму формування акмеологічної компетентності у курсантів.

У ході дослідження брали участь 90 респондентів: першокурсників та магістрантів вищого навчального закладу. Результати дослідження показали, що мотиви навчальної діяльності курсантів змінюються. Так, ви-

пускники (магістранти) виділили за значимістю серед мотивів наступні: професійні (стати кваліфікованим фахівцем, набути глибоких знань та сформувані необхідні вміння для виконання професійних обов'язків); саморозвитку (продовжувати вчитися, навіть після закінчення навчального закладу, мати постійний ін.-терес до знань, систематично поглиблювати їх); соціальні (отримати схвалення оточуючих).

Респонденти-першокурсники виділяли такі мотиви: скласти іспит, отримувати стипендію, уникнути покарань за погане навчання та ін.

З'ясовано, що для першокурсників є важливим – уникнути невдачі; для випускників – бути успішно підготовленим до професійної діяльності.

Очевидним у процесі дослідження постає необхідність активізації мотивів досягнення, що пов'язано з потребою постійної роботи над собою. Більшість магістрантів відзначили, що саме систематична робота над собою може стати джерелом продуктивних результатів у подальшій професійній діяльності. Магістранти також акцентували увагу на необхідності самонавчатися, саморозвиватися, самовдосконалюватися. Певна частина першокурсників зазначила, що важливим для них є – «втриматися на плаву».

Вивчення рівня самооцінки магістрантів представило можливість виявити у них більш високий рівень самоконтролю, розвиненості особистісних і професійних якостей, задоволеності собою. У багатьох першокурсників було визначено відсутність прагнення до самовдосконалення, та умінь здійснювати самоконтроль, завищений рівень самооцінки.

Результати порівняння показників розвитку креативності виявилися більш високими у магістрантів, ніж у першокурсників і підтвердило тезу про те, що навчання в магістратурі сприяє розвитку креативності, дослідницьких навичок за рахунок постійної індивідуальної роботи над собою. Серед важливих креативних якостей у магістрів, котрі оцінювалися за 5-бальною шкалою, виявлено наступні: здатність запропонувати новий спосіб вирішення (3,3), здатність виявити і поставити проблему (2,55), розвинену увагу (3,1), асоціативне мислення (2,25), оригінальність мислення (3,2). Першокурсники показали ще нижчі результати у межах одного бала за всіма показниками.

Важливим для нас було також самооцінка курсантами рівня їх навчальної активності. Так, з 55 першокурсників високий рівень ставлення до навчальної діяльності показали 10 осіб; середній – 15; низький – 25; із 35 магістрантів високий рівень показали – 4 респонденти; середній – 16; низький – 15. Таким чином, емпіричні дослідження дозволяють зробити наступні висновки про те, що значна частина першокурсників не реалізує власні можливості в процесі навчання, не усвідомлює власні потенційні можливості; виявляють недостатній рівень умінь щодо самоконтролю, самооцінки; не прагнуть до самовдосконалення; не виявляють активності до набуття знань з акмеології, розвитку умінь досягати більш високих показників у оволодінні професією.

Порівняння одержаних результатів виявило середні і низькі показники таких акмеологічних характеристик як: акмемотивація, акмезнання, акмеуміння, акмеякості. Це надало сміливості припустити необхідність

розробки системи розробки спеціального алгоритму досягнення більш високих результатів у розвиткові акмеологічної компетентності курсантів.

Шляхом запровадження розробленої анкети та спеціальних опитувальників, які вміщували значну кількість запитань до курсантів. Наприклад: 1) Які зміни відбуваються в процесі акмеологічного розвитку? Які цінності стають пріоритетними? Які мотиви актуалізуються в особистості у процесі саморозвитку, спрямованого на досягнення більш високих показників: у навчанні; оволодінні професійними вміннями; набутті акмеологічних знань та умінь; у процесі взаємодії з колегами, з оточуючими? Чи зростає потреба в саморозвитку та самореалізації у процесі формування акмеологічної компетентності? Чи відбулися зміни у їхньому ставленні до навчання, до майбутньої професії? та інші. Одержано та проаналізовано інформацію щодо подальшої дослідницької роботи.

Так, опитування курсантів – майбутніх фахівців пожежної безпеки щодо розуміння ними необхідності розвитку професійної компетентності як джерела ефективності професійної діяльності виявило, що 72,1% з них вважають формування професійної компетентності одним із головних завдань підготовки до професійної діяльності; 26, 8% – другорядним; решта респондентів не думає про це взагалі. На запитання, чи достатньо в них ресурсів для особистісно-професійного розвитку – 68% з опитаних відповіли – «так», 28,8 % – «ні». Серед складнощів, які заважають у досягненні найвищих рівнів особистісно-професійного розвитку, респонденти назвали: «недостатній рівень мотивації», «низький престиж професійної діяльності», «значні фізичні навантаження», «невисокий рівень сформованості необхідних знань, умінь, якостей для здобуття значних результатів професійного розвитку», «прояви ознак емоційного вигорання» та ін.

З'ясовано також, що важливими складовими професійної компетентності майбутніх фахівців пожежної безпеки є: когнітивна (розуміння та здатність навчатися; креативність, здатність до системного мислення); соціально-психологічна (адаптивність і комунікабельність; здатність поєднувати теоретичні й практичні аспекти культури в процесі діяльності людини та суспільства, сприяння створенню відповідного морально-психологічного клімату у підрозділі); діагностична (спостереження за психологічним станом підлеглих і своєчасне визначення відхилень від норм поведінки); науково-дослідна (володіння дослідницько-аналітичними вміннями і навичками); організаторська (здатність організовувати різні види робіт, відповідно до вимог безпеки життєдіяльності в екстремальних умовах); комунікативна (здатність до ділових комунікацій у професійній сфері, робота в команді); технічна (здатність виконувати завдання, застосовувати вміння й навички в роботі з технікою); правова (володіння нормативно-правовою базою діяльності); психологічна (володіння основами психології, забезпечення необхідного рівня психічного здоров'я.). Більшість курсантів визначили акмеологічну компетентність (здатність до саморозвитку і самореалізації протягом професійного життя, наполегливість та прагнення у досягненні поставленої мети, планування та проектування траєкторії власної життєдіяльності) як таку, що пов'язана із попе-

редніми і потребує особливої уваги та спеціального розвитку.

Виявлено низку труднощів розвитку акмеологічної компетентності майбутніх фахівців пожежної безпеки у процесі професійної підготовки серед яких: відсутність спрямованості навчально-виховного процесу на саморозвиток, самовдосконалення курсантів; не розробленість спеціальних шляхів розвитку акмеологічної компетентності; низька обізнаність викладачів із питань акмеології та технології акмеологічних процесів.

Вищезазначене надало можливість розробити алгоритм формування акмеологічної компетентності курсантів, який представлено: підготовчим (вивчення наявних рівнів акмеологічної компетентності; вибір методів

діагностики, узагальнення; визначення потреб у розвитку такої компетентності та заохочення курсантів до її розвитку); реалізаційним (розвиток мотивації, цінностей, якостей акмеологічної компетентності, надання акмеологічних знань, розвиток акмеологічних умінь); завершальним (вивчення результатів сформованості акмеологічної компетентності; обробка одержаних результатів; підбиття підсумків; ознайомлення курсантів із одержаними результатами) етапами.

Отже, проведене дослідження підтвердило необхідність вивчення структури, критеріїв, показників акмеологічної компетентності курсантів – майбутніх фахівців пожежної безпеки у процесі їх професійної підготовки та розробки шляхів її формування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бородулина Е.М. К вопросу об измерении акмеологической компетентности педагогов / Е.М. Бородулина, А.Г. Портнова, Е.С. Каган // Вектор науки, ТГУ. – 2012. – № 1 (8). – С. 341–344.
2. Волкова С.В. Факторы становления профессиональной Я – концепции курсанта // Пожарная безопасность: Материалы VI науч.- практ. конф.- Харьков: АПБУ, 2003. – С. 40–47.
3. Зазыкин В.Г. Деятельность специалистов в особых условиях: психолого-акмеологические основы / В.Г. Зыкин. – М.: РАГС, 1994. – 267 с.
4. Майборода А.О. Акмеологічна компетентність майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту / А.О. Майборода // Вісник Луганського національного університету імені Т. Шевченка. – Вип. 22 (257). – Луганськ, 2012. – С. 91–99.
5. Макаров С.В. Психолого-дидактические условия и факторы формирования акмеологической компетентности кадров управления: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.13 «Психология развития, акмеология (психологические науки)» / С.В. Макаров. – М., 2004. – 21 с.
6. Софьина В.Н. Акмеологический подход к анализу и развитию профессиональной компетентности государственных служащих: монография / В.Н. Софьина, А.В. Ключев. – СПб.: ЗАГС, 2008. – 150 с.

REFERENCES

1. Borodulina, Ye.M. On the question of measuring of the acmeological competence of teachers / Ye.M. Borodulina, A.G. Portnova, Ye.S. Kagan // Vektor nauki, TGU. – 2012. – № 1 (8). – P. 341-344.
2. Volkova, S.V. Factors of formation of professional self-concept the cadet // Fire safety: Proceedings of the VI Sc.-Pract. Conf. – Khar'kov: APBU, 2003. – P. 40–47.
3. Zazykin, V.G. Activities of specialists in special conditions: psycho-acmeological bases / V.G. Zykin. – M.: RAGS, 1994. – 267 p.
4. Mayboroda, A.O. Acmeological competence of Operational Rescue Service of Civil Protection / A.O. Mayboroda // Bulletin of Lugansk National University named after Taras Shevchenko. – Is. 22 (257). – Lugans'k, 2012. – P. 91-99.
5. Makarov, S.V. Psychological and didactic conditions and formation factors acmeological competence of personnel management: abst. dis. cand. psych. sc.: spets 19.00.13 «Development Psychology (psychological sciences)» / S.V. Makarov. – M., 2004. – 21 p.
6. Sofina, V.N. A Acmeological approach to the analysis and development of professional competence of public servants: monograph / V.N. Sofina, A.V. Klyuyev. – SPb.: ZAGS, 2008. – 150 p.

Future Fire Safety Specialist's Acmeological Competence: Theoretical-and-Practical Aspect

A.O. Mayboroda

Abstract. The author's position on the need of formation in future fire safety professionals in the process of learning at higher educational establishments of such a kind of professional competence as acmeological one is highlighted in the paper. It is indicated that it reflects formation of acmeological motives, values, knowledge, skills, important personal-and-professional qualities. Available results of formation of basic indicators of this competence in cadets are presented. Difficulties and algorithm of formation of cadets' acmeological competence are detected.

Keywords: professional competence, acmeology, acmeological competence, future fire safety specialist, higher educational establishment